

POTICANJE GOVORNOGA RAZVOJA I JEZIČNOGA STVARALAŠTVA KROZ IGRE S LUTKAMA

Hicela Ivon
Filozofski fakultet
Split

„Lutke mogu pričati priče, ili na prirodan način razgovarati s djecom, mogu napraviti mnogo toga što dijete ne može u zbilji, s lutkama mogu svijet apstrakcije integrirati, usvojiti kao svijet konkretnoga – realnoga” (Majaron, 2004.).

SAŽETAK: U članku se razmatraju mogućnosti koje igre s lutkama imaju za razvoj govora i jezičnog stvaralaštva predškolske djece.

Simboličkim razmjenama preko oživljene (animirane) lutke dijete otkriva načine komuniciranja s okolinom, razvija sposobnosti prepoznavanja i prihvaćanja stvarnosti, stječe iskustvo o sebi i svom mjestu u svijetu koji ga okružuje.

U igri s lutkama govor se prirodno razvija i obogaćuje. Zbog svoje oživljavajuće komponente lutka spontano navodi dijete na govornu komunikaciju. „Čim dijete uzme lutku u ruke želi je navesti da govori, dajući joj glas daje joj i život”, navodi Renfro (1982., 16). Cilj se iz zabave, zadovoljstva igranja s lutkom pretvara u pripočivanje drugima, komunikaciju sa suigračima ili gledateljima (Vigotski, 1977.). Dijete se pritom služi jezičnim simbolima kao sredstvom izražavanja misli i osjećaja, kroz koje postupno razvija simboličku transformaciju iskustva.

Raznovrsne komunikacijske situacije s lutkom, koje se organiziraju u vrtiću, pružaju mogućnost iniciranja govornih ekspresija djece s drugom djecom ili odraslima, vježbanje uporabe govora u svakodnevnim situacijama, „potiču razvojne igre, usmene dramatizacije, stvaralačko pričanje i prepričavanje, zamišljanje lutaka i scenskog prostora i dr.” (Vukonić-Žunić, Delaš, 2006., 81).

Gljučne riječi: dječja igra s lutkama, govorni razvoj, jezično stvaralaštvo, odgovornost, igra s lutkama.

UVOD

U proučavanju usvajanja jezika u djece istraživače prvenstveno zanima dječja sposobnost oblikovanja jezičnih kategorija, apstrahiranje pravila koja povezuju te kategorije, jezične prilagodbe društvenom okružju, te pitanja kako najbolje poticati djecu u usvajanju jezika.

Djeca ne upotrebljavaju prve riječi u zrakopraznom prostoru, kao intelektualne vježbe. Socijalni kontekst ima važnu ulogu u jezičnom razvoju, ističe Vigotski (1977.). Od početka se, naime, govor pojavljuje kao sredstvo socijalizacije. Djeca moraju čuti jezik u uporabi da bi ovladala njegovim sustavom. „Da bi ga usvojila, on za njih mora imati smisla i na neki im način biti važan. Spoj jezičnog oblikovanja onoga što dijete neposredno zanima s djetetovim izrekama, pojačava spajanje jezičnog oblika s komunikativnom namjerom. Djeca uče jezik kao sredstvo razgovora o onome što znaju radi njima važnih društvenih ciljeva” (Vigotski, 1977., 69). Govor se dakle uči u stalnom kontaktu s jezikom, kad dijete ima prilike slušati jezik u različitim životnim kontekstima, kako bi bilo u stanju otkrivati pravila njegove strukture. Jezična se pravila ne mogu preneti djetetu, već ih ono mora samo konstruirati, a to podrazumijeva prilike za osobno isprobavanje jezika u svim njegovim dimenzijama: spoznajnim, afektivnim, imaginativnim, odnosno na različitim vrstama sadržaja. Dijete je aktivni čimbenik u svom razvoju, pa tako i u stjecanju govora ono ima aktivnu ulogu.

Cazden, razmatrajući tzv. paradokse u učenju govora, smatra da je bitno u fokus postaviti razvoj uporabe, odnosno funkcije govora djece, a ne razvoj strukture govora: „Jer, treba obraćati pažnju na funkciju, a struktura će se brinuti sama o sebi” (Cazden, 1974., 199).

Broj novih naučenih riječi naglo raste otprilike s osamnaest mjeseci, u dobi kada djeca počinju spajati riječi. Procjenjuje se da za to vrijeme djeca nauče razumijevati više od četrnaest tisuća riječi (Templin, 1957., u Rice, 1991.) ili u prosjeku oko devet novih riječi dnevno. „To djeci očito uspijeva, iako ih se izravno ne uči riječ po riječ. Čini se da ona upijaju, odnosno povezuju nova značenja kad ih susreću u razgovoru. Pokazuju sposobnost `brzog povezivanja` novih značenja na temelju jednog jedinog ili tek nekoliko susreta s novom riječi u smislenom kontekstu” (Carey, 1978., 65). U svakom slučaju, ističe Rice, brza sposobnost učenja riječi središte je općeg jezičnog razvoja u predškolskoj dobi i služi kao važna osnova za buduću sposobnost čitanja.

Za razliku od školske djece, djeca predškolske dobi još uvijek usavršavaju jezične sposobnosti, stoga je jezični razvoj prvenstven obrazovni cilj za predškolsku djecu. Najbolji su načini da se on potakne, kako ističe Rice, brojni djetetovi susreti s raznolikim predmetima, događajima i s drugom djecom: „Jezik se pojavljuje u djetetovom istraživanju svijeta u bogatom socijalnom okružju” (Rice, 1991., 71) ili, kako ističe Miljak, „za razvoj raznolike uporabe govora potrebno je stvarati i organizirati raznolike komunikacijske situacije u dječjem vrtiću, kontekste koji će zahtijevati i inicirati raznolike odnose među djecom i raznoliku govornu ekspresiju među djecom i djecom i odgojiteljem” (Miljak, 1987., 66).

Lutka je glavni predmet igranja djece predškolske dobi. Igra s lutkom izravno potiče dijete na govor, pa i ono dijete koje je introvertirano i plašljivo. Stoga je upravo lutka idealno odgojno sredstvo za razvoj govora i poticanje jezičnog stvaralaštva. „Čim dijete uzme lutku u ruke želi je navesti da govori, dajući joj glas daje joj i život”, ističe Renfro (1982., 16). Cilj se iz zabave, zadovoljstva igranja s lutkom pretvara u priopćavanje drugima, komunikaciju sa suigračima ili gledateljima (Vigotski, 1977.). Dijete se pritom služi jezičnim simbolima kao sredstvom izražavanja misli i osjećaja, kroz koje postupno razvija simboličku transformaciju iskustva.

Stilizacija lutke na tri razine – pokret, glas i vanjski izgled, značajno određuju svaku lutku, napominje Majaron (2004.). Lutka je simbol koji reprezentira stvari i pojave, stoji umjesto njih i ima funkciju komuniciranja, reprezentiranja i ekspresije (Pečjak, 1975.). Kroz vizualne elemente dijete će prihvatiti neverbalnu komunikaciju, koja je važna u svakodnevnoj komunikaciji, dok će pričanje s lutkom postupno obogatiti djetetov rječnik i pomoći djetetu u otkrivanju značenja verbalnog izraza (Korošec, 2004.).

Uz lutku i jezik postaje predmet igranja, a to znači da se jezik ne upotrebljava samo u svrhu komunikacije, već je dječja pažnja usmjerena i na vlastita svojstva jezika. Lutka potiče dijete da kroz igru izmišlja neočekivane jezične konstrukcije ili suzvučja, duže monologe i dijaloge, da se igra glasovima, slogovima, riječima, gramatičkim oblicima, da izmišlja nove riječi, pronalazi najsazetije i najbolje izraze za ono što želi reći („zadubiniti” – zaroniti; „plaževac” – čovjek koji se sunča na plaži, Pokrivka, 1980., 31). „U igri s lutkama dijete je upućeno da samo traži jezična rješenja, kroz koja manifestira svoju poznatu stvaralačku `graditeljsku` komponentu u usvajanju jezika” (Pokrivka, 1980., 31). Kako su djeca vrlo osjetljiva i na glazbenu strukturu jezika, često se u igri s lutkama igraju

rimama stvarajući stihove. Progovarajući kroz lutku neki umjetnički tekst, dijete se velikim dijelom koristi rječnikom toga teksta, preuzima manje jezične strukture, stilizaciju rečenice, stilske figure, kompoziciju, te na taj način razvija estetsku komponentu jezika.

Igre s lutkama odišu i djetetovom emocionalnosti. Pomoću lutke dijete izdvaja oblike stvarnosti koji za njega imaju veće emotivno značenje. Djeca se, primjerice, „s ushićenjem identificiraju s lutkom vatrogascem, poštarom, majkom. Pričaju u ime lutke u prvom licu ili vode duge dijaloge” (Pokrivka, 1980., 27), oponašaju situacije iz svoga bliskog socijalnog okružja, svijeta odraslih, u kojem još ne mogu neposredno sudjelovati (Vigotski, 1977.). Izražavanje i fiksiranje emocionalnih stanja koja se prenose preko lutke, pridonose djetetovu razumijevanju vlastitih i tuđih emocija, prevladavanju emocionalnog egocentrizma, ali i razvoju nekih viših emocija, primjerice suosjećanja: „U igri niče divna sposobnost čovjeka uznemiriti se tuđom nesrećom, radovati se radostima drugih, doživljavati tuđu sudbinu kao svoju” (Čukovski, prema Zaporožec, 1965., u Duran, 2001., 162).

Lutka kao podvostručenje živih bića vrlo je pogodna da dijete na nju prenese i svoju emocionalnu uznemirenost, da s lutkom raspravlja o svojim problemima, nesvjesno ih analizira, te da se na taj način emocionalno rasterećuje. U tim situacijama lutka stimulira dijete da riječ, rečenicu, visinu glasa, intenzitet i tempo govora dovede u sklad s onim što misli i osjeća.

Glede iznesenoga možemo zaključiti da igre s lutkama snažno angažiraju dijete, i intelektualno i emocionalno, pridonose razvoju različitih djetetovih sposobnosti, posebice razvoju govora i jezičnog stvaralaštva.

Nudeći prilike djeci da na različite načine svakodnevno komuniciraju s lutkama u dječjem vrtiću, „dajemo im prilike da spontano razvijaju svoj govor, započnu otkrivati skrivene mogućnosti jezika i povezivati jezik s osobnim načinom shvaćanja svijeta” (Vukonić-Žunić – Delaš, 2006., 81).

RAZVOJNE MOGUĆNOSTI DJEČJE IGRE S LUTKAMA

Igra je ”prirodni poligon” za isprobavanje mnogih psihičkih funkcija, koje se nalaze u razvoju. „Nema te aktivnosti, osim igre, u kojoj se kao kroz prizmu svjetlosti prelamaju tolike funkcije, u kojoj se spontano, dobrovoljno, autotelično, bez osjećaja neuspjeha, isprobavaju razne mogućnosti” (Duran, 2001., 160). Zbog svoje sinkretičke prirode, kako je

primijetio Vigotski (1978.), igra je izvor na čijem se dnu oblikuju sve vještine i sposobnosti, koje će djetetu trebati u daljnjem životu (prema Bredikyte, 2004.). Elkonin, proširujući tu ideju Vigotskoga, ističe da se igrom ne razvijaju samo pojedine psihičke funkcije djetetove svijesti, „nego se sveobuhvatno razvija djetetova psiha, zbog čega raste i sazrijeva svijest djeteta i njegova osobnost” (Elkonin, 1978., u Bredikyte, 2004., 44). U igri dijete samostalno preuzima ulogu drugog prema sebi i obrnuto, te na taj način postupno stječe kontrolu nad onim što je moglo izvesti jedino uz pomoć odrasloga. Igra je, dakle, prijelazni stupanj u interiorizaciji socijalnog odnosa (Ignjatović-Savić i drugi, 1989.), te kao jedinstveni čin najpogodnije područje za razvoj i iskušavanje najraznovrsnijih psihičkih procesa i ljudskih osobina (mišljenja, govora, pamćenja, mašte, sanjarenja, pretpostavljanja...).

Lutka kao predmet, u trenutku igre, prelazi iz pasivnog i nepomičnog stanja u „živu” materiju, zahvaljujući lutkaru (djetetu ili odraslomu). Iluzija „vitalnosti” lutke sadržana je u pokretu, u gestovnom jeziku: lutka se kreće, obavlja jednostavne radnje, govori, komunicira, pretvara se u nekog živog, „predmeti, oblikovani ljudskom voljom, poprimaju novo značenje, postaju novi subjekti – metafore – prijenosom lutkarove energije pogledom na predmete kojima manipulira svojom rukom. Najvažniji element u tom činu je djetetovo (ili odraslog) vjerovanje u čudesnu transformaciju, vjerovanje u snagu jezika predmeta” (Majaron, 2004., 78).

U igri, kroz pojednostavljene situacije metaforički korištenih predmeta (lutke), dijete proširuje značenje riječi (ovladava jezikom) i otkriva nove uporabne mogućnosti predmeta. Pritom ono u igri iskušava (testira) relaciju (odnos), koji je na spoznajnoj razini već odbacilo (štap nije konj), i na taj način, preimenovanjem kroz igrovnu aktivnost „dalje istražuje realnost, ne trudeći se da usput proizvede učinak na nekog drugog, a samo je snažno emocionalno angažirano” (Svanson, 1979.). U početku dijete riječima samo prati akciju (ono što lutka radi), dok kasnije ono više koristi jezik i verbalni iskaz postaje metafora. Tako, ističe Pokrivka, „dijete mlađe predškolske dobi, čije je mišljenje vezano za konkretnu situaciju, lutku koristi kao vanjski oslonac, kao neprestanu potporu u igri. Uz dominantno motoričku aktivnost, igrovne zamisli su nestalne, kratkotrajne i malokad stvaraju cjelovite sadržaje. Dijete se izražava kratkim rečenicama, koje su često gramatički nepravilne, jer još nema dovoljno riječi da bi se njima kao simbolima izražavalo. Njegova je misao brža u odnosu prema govornim mogućnostima, govor je nejasan, sa zastajkivanjem i ponavlja-

njem. Dijete starije predškolske dobi pak, u igrama s lutkama, smanjuje motoričku aktivnost i više se izražava u dužem monološkom i dijaloškom govoru, koji je logički povezan. Upotrebljava i složenije gramatičke strukture, koje su sukladne razvoju njegova mišljenja. Igrajući se s lutkama, ono stvara imaginarne predmete-rekvizite i neke složenije radnje s lutkom, verbalno ih imenuje (sjeda na raketu i spušta se na planet...). Karakter samog realiziranja sadržaja igre zahtijeva i široko uključivanje djetetova znanja, odražava raznovrsnost i tematsko bogatstvo igre s lutkom. Dijete je u mogućnosti integrirati svoje iskustvo i znanje stvarajući jezične cjeline” (Pokrivka, 1980., 25).

Situacija „kao da” u igri s lutkom ne znači samo odvajanje od trenutno dane situacije, koja je odraz razvoja mišljenja nego i situaciju koja traži specifičnu verbalnu komunikaciju, kako bi se ponašanje učinilo komunikabilnim i bilo shvatljivo partneru u igri. „Vršeći prijevod svog igrovnog ponašanja u socijalni semiotički sustav, dijete to ponašanje uvodi u interindividualnu razmjenu. Istodobno, korištenjem govora, ono gradi vlastito igroavno ponašanje” (Duran, 2001., 163). Da bi se primjerice usuglasile zamisli djece u igri kazališta lutaka, igra se mora planirati (najčešće „korak po korak”), a da bi se ona planirala, govor se mora javiti prije radnje. Tako igra s lutkom, kao i druge simboličke igre, postaje područje gdje se govor javlja i iskušava.

Marjanović (1973.), na temelju rezultata svoga istraživanja o simboličkoj igri i govoru, zaključuje da se na verbalni plan prenose određena opća obilježja igre, prije svega njezina fiktivnost. To pridonosi, drži spomenuta autorica, da dijete mijenja svoj stav prema govoru, da ga postupno izdvaja iz realnog konteksta i prihvati kao sredstvo koje može sve slobodnije koristiti i pomoću njega sve slobodnije stvarati – konstruirati. Sve to upućuje na to da se dječja igra ne može promatrati odvojeno od djetetova razvoja mišljenja i govora, odnosno da su mišljenje, simbolička igra (s lutkom) i govor tijesno povezani, djelomice isprepleteni i međusobno uvjetovani (kružna uvjetovanost mišljenja – igre – govora, Ivić, 1978.; Mitrović, 1988.).

GOVOR, JEZIČNO STVARALAŠTVO I DJEČJA IGRA S LUTKAMA

U igri s lutkom dijete se spontano igra riječima. Te igre katkada su dio dramskih igara, izvode se kao sve ostale i počinju u najranijoj dobi. Prisutne su već pri izgovaranju prvih glasova, slogova, riječi i njihovih

kombinacija ili ponavljanja istih i sličnih riječi u stvaranju brojalice, vječne dječje igre. Odsječci koji se u toj stvaralačkoj igri riječima javljaju, zasnovani su na zvučnoj strukturi, zvučnoj obojanosti i ritmu izgovorene riječi. Istom kasnije, ta glazbena igra riječima vodi stariju djecu svjesnoj umjetničkoj verbalnoj igri i misaonoj konstrukciji.

Igre riječima možemo kod starije djece nazvati i literarnim igrama. One djeci omogućuju upoznavanje jezika i ovladavanje jezikom, ulaženje u odnose prema jeziku, što im dopušta otkrivanje njegova značenja, zakonitosti, ljepote i finese izraza. Čukovski (1986.) daje velik značaj tim igrama i smatra ih bitnim polazištem za kasniju djetetovu sposobnost uživljanja u poeziju i umjetnost riječi općenito.

Stenzel (1995.) navodi osnovne oblike igre s lutkama: monolog, dijalog, lutkarske improvizacije i lutkarske dramatizacije umjetničkih tekstova. Kroz sve te oblike igre s lutkama dijete otkriva nova svojstva jezika, koja su mu do tada bila nepoznata: postojanje prenesenih značenja riječi, figurativnu komponentu jezika i njegovu novu poetsku funkciju (koja predstavlja osnovu književnog, posebno poetskog stvaralaštva). „U igri s lutkama moguće je tako otkriti bogatstvo alegoričnih igara, koje pobuđuju djetetovu maštu i verbalnu kreativnost – kao najznačajnije elemente daljnjeg razvoja” (Majaron, 2004., 78).

Kroz monolog s lutkom (dijete s lutkom govori samo sebi), koji se javlja u najranijoj dobi, dijete nesvjesno izražava neke govorne vrednote: boju glasa, trajanje i jačinu tona i sl. U tim situacijama dijete često kreće k drugoj djeci sa željom da ga i drugi čuju – pozdravlja drugu djecu s lutkom, nešto ih pita preko lutke, priča im priču ili govori što je doživjelo. Monolog je odraz djetetovih želja, htijenja i doživljaja, prilika da se otkriju djetetove govorne mogućnosti, te pokazatelj kako da se započne s poticanjem monološkog govora i govora uopće.

U dijalogu s lutkom (jednog djeteta ili više djece s lutkom) dijete istražuje načine kako se postavlja pitanje i kako se daje odgovor na pitanje, izmjenjuje i proširuje iskustvo i znanje s drugom djecom, bogati rječnik i, što je vrlo važno, uči slušati drugoga da bi moglo sudjelovati u dijalogu, odnosno u komunikaciji.

Omiljena djetetova igra je pričanje priče s lutkom. U tim igrama možemo vidjeti pravu moć lutke: vanjski izgled lutke sugerira djetetu da dà odgovarajući glas lutki, da upotrijebi određene riječi, oblikuje rečenice, izmišlja dijaloge. „Dok pričaju, djeca se igraju riječima, ponavljaju ih, okreću, mijenjaju im redoslijed, slažu ih u nizove ili nove rečenice, pri čemu

su sami i sugovornici i govornici” (Vuković-Žanić – Delaš, 2006., 83). Istraživanja pokazuju (Sutton-Smith), da se priče mlađe djece dosta razlikuju od priča starije djece. Mlađa djeca, od dvije do tri godine života, priče pričaju kao pjesme, rabe sve postupke koji se koriste u versifikaciji – poetske, fonetske figure (aliteracije, asonance, disonance), te značenjske figure (metonimije). Starija djeca, od pet godina i više, kao da gube značajke pjesnika i njihove priče imaju više značajke proze, koje veoma sličje bajkama (Sutton-Smith, 1989.).

Najčešći i najinteresantniji oblik dječje igre s lutkom su lutkarske improvizacije: „To je kreativna sposobnost da se brzo i bez posebnih priprema nađe govorni izraz za određeni sadržaj” (Stenzel, 1995., 10). Lutkarske improvizacije i dramatizacije po svom su karakteru govorne igre: dijete se u njima služi jezičnim simbolima kao sredstvima izražavanja misli i osjećaja kroz koje postupno razvija simboličku transformaciju iskustva.

Lutkarske improvizacije (igrokazi, lutkarske predstave) predškolska djeca izvode u različitim oblicima: monološkim i dijaloškim, u manjim ili većim skupinama, s paravanom ili bez njega, pred „publikom” – drugom djecom u skupini. „Kad djeca preuzmu kontrolu nad lutkom i, skriveni iza paravana, pokušavaju je oživjeti i govoriti kroz nju, pruža im se mogućnost da iskuse različite ‘jezike’, da se slobodno izražavaju i razvijaju jezičnu kreativnost” (Ladika, 1975., 36). U tim igrama dijete izražava stvari, odnose, ideje, doživljaje, različite sadržaje, kojih je svjesno i želi ih reprezentirati. Pritom se koristi cjelokupnim repertoarom ljudskog ponašanja da bi izrazilo određenu ulogu (putem pokretanja lutke – motoričke radnje, mimika, govor i dijalog, razgovor s lutkom).

Dječja igra lutkarskih improvizacija ima posebnu vrijednost za razvoj socijalnih vještina: djeca se prije izvođenja predstave dogovaraju, dijele uloge, lutke, snalaze se za rekvizite, a sve to potiče suradnju među djecom, društvenost i toleranciju. Potonje dokazuju rezultati našeg istraživanja o utjecaju interakcije s lutkom na socijalno ponašanje djece (Ivon, 2005.). Djeca (od pet do sedam godina), koja se često zajedno igraju s lutkom, posebice lutkarskih predstava, više pokazuju prosocijalno, a manje agresivno ponašanje u odnosima s drugom djecom u odgojnoj skupini. Također, ti rezultati potvrđuju i neke navode iz literature (Ladika, 1975.; Stenzel, 1995.) glede sadržaja scenarija lutkarskih improvizacija djece u toj dobi: da djeca najčešće improviziraju svoje doživljaje u vrtiću i izvan njega, priče i bajke koje su im poznate, lutkarske predstave koje su gledala u vrtiću ili kazalištu lutaka. Mlađa djeca, u dobi od tri godine do

pet godina, u svojim lutkarskim predstavama više prikazuju interpersonalne odnose odraslih i djece, i djece međusobno (Breaute i dr., 1981.), dok starija djeca, od pet do sedam godina, s lutkama više dramtiziraju poznate im priče i bajke.

Rezultati istraživanja Breaute i dr. (1981.) dokazuju sljedeće: kada odgojitelji svakodnevno komuniciraju s djecom preko lutke u dječjem vrtiću, te kada je dio prostora u kojem djeca borave uređen kao scenski prostor (centar za lutkarske predstave s paravanom i lutkama), tada i mlađa djeca, već u dobi od tri godine mogu biti sposobna stvarati (igrati) lutkarske improvizacije. Dok stvaraju svoje lutkarske predstave, pokazuju rezultati spomenutog istraživanja provedenoga metodologijom refleksivne autoregulacije, djeca jednako kao i odrasli kad prave kazališnu predstavu, koriste čitav niz vrlo različitih kodiranih kazališnih postupaka: autora, scenarista, redatelja, glumca lutkara. Kao glumci lutkari djeca kombiniraju umijeća manipuliranja lutkama i animacije lutaka, koristeći sve moguće glasovne ekspresije, mimiku i pokrete. Govore glasom lika (u sceni gdje razgovaraju vuk i ptičica, dječak s likom vuka govori dubokim glasom, a djevojčica s likom ptičice govori piskutavo); prilagođavaju intonaciju situaciji i sugovorniku s kojim održavaju nit priče i smisao radnje (veseli glas kada dijete govori kako će doći gosti, odlučan glas kada upozorava na opasnost od vuka, razočaran glas kada konstatira da je zakasnila stići na vlak, ozbiljan glas kada proziva dječaka da ispravi svoje ponašanje, strogi glas kada grdi psa jer je prevrnuo stolicu ili tih, tužan glas kada ugleda da je nestala košara jabuke itd.); proizvode zvukove i onomatopeje za ilustriranje radnji pretvaranja (mljackanje, kada kit proguta Palčića; „njam, njam” pri kušanju torte; „č, č” za naglašavanje odlaska lutke iza paravana; „pst” kada se spava). Pratećim zvukovima služe se za oživljavanje radnji iz svakodnevnog života, a katkada i za simboliziranje trajanja (spavanje i buđenje) i prostora (nestajanje i ponovno pojavljivanje). Također, čine da životinje govore (mijauču, laju...), odnosno stvaraju jezik transformirane zvučnosti da bi određeno ponašanje bilo razumljivo i pokazalo da se radi o životinjskom jeziku. Pritom koriste emfatičke postupke: naglašavanje, izražavanje kontrasta, insistiranje, naglašavanje pojedinih dijelova govora. Posebno iskazuju nijansiranje u tonu glasa kako bi izrazila intenzitet osjećaja: ton kojim se izriču izreke, poučan ton, zaštitnički, sentimental (Breaute i dr., 1981., 48).

Navedenim postupcima verbalne i glasovne animacije lutke djeca bogate rječnik, uče razumijevati simboličku vrijednost semiotičkih zna-

kova i jezik neverbalne komunikacije, usvajaju „kazališni govor”, te imaju mogućnosti sagledavati svoje stavove i sudove, te načine rješavanja problema na koje nailaze dok izvode predstavu. Konačno, nužnost zadržavanja „publike” nuka djecu lutkare da se jasno i logično jezično izražavaju, da brane svoje ideje koje predstavljaju, argumentiraju svoje mišljenje za određeno ponašanje lutke koje prikazuju i sl. Djeca gledatelji, pak, često se živo upliću u igru, mogu je i usmjeravati, mijenjati joj tijek, unositi nove detalje za rasplet priče i sl., što je također prilika za razvijanje jezične kompetencije. Prema tome, i djeca lutkari – iza paravana i djeca u „publici” – ispred paravana imaju mogućnosti da s lutkama bogate svoj govor i razvijaju svoje jezične kompetencije.

ODGOJITELJEVA IGRA S LUTKAMA – MODEL I POTICAJ ZA RAZVOJ GOVORA I JEZIČNOG STVARALAŠTVA DJECE

Mogućnosti primjene lutke u dječjem vrtiću i školi možemo promatrati kao dva različita polazišta rada s lutkom: prvi, kada se lutka koristi kao odgojno, didaktičko sredstvo za postizanje različitih kurikularnih ciljeva, i drugi, kada se djeca slobodno, spontano igraju s lutkama i kroz njih izražavaju svoje iskustvo, emocije i odnos prema okolini. Kroz oba pristupa omogućuje se svakom djetetu izvoran i vlastiti način komuniciranja s lutkom, što je posebno učinkovito za govorni razvoj i jezično stvaralaštvo.

Bez obzira na način na koji se lutke koriste (kao igra s lutkama, lutkarenje – pričanje priče s lutkama bez publike, pričanje s lutkama, razgovor s lutkama, učenje s lutkama) i koje se vrste lutaka koriste (lutke igračke, predmeti, scenska lutka, ginjol lutka, humanete...), bitno je prići lutkarstvu kao procesu učenja u kojem dijete može slobodno istraživati i zaključivati.

Najvažnija je prednost uporabe lutke u odgojno-obrazovnom radu ta što dijete prihvaća lutke kao bezazlene, naklone prijatelje, kojima može povjeriti misli i osjećaje bez straha od rujanja ili grdnje. Taj „prijatelj” ima pristup u djetetov unutarnji svijet i u mogućnosti je komunicirati s vanjskim svijetom kao posrednik. Djeca više vjeruju lutki nego čak i roditeljima i odgojitelju. Stoga će lutka u rukama odgojitelja daleko uspješnije potaknuti komunikaciju s djecom i među djecom, te biti povoljna prilika da djeca govore u kontekstu situacije u kojoj se nalaze (prije objeda lutka upozorava na pranje ruku i pripremanje stola za jelo, ili lutka kaže: „Dobar tek!”).

Odgovitelj ponajprije u dječjem vrtiću stvara uvjete da bi se djeca mogla igrati s lutkama: svakodnevno komunicira, razgovara s djecom preko lutke u različitim situacijama u vrtiću (daje odgovore preko lutke na dječje ponašanje – tužan glas lutke – jer se djeca svađaju, radostan glas lutke – jer su djeca izgradila dvorac od kocaka i sl.), zajedno s djecom izrađuje lutke, te na taj način oblikuje prostor kao stalni „lutkarski kontekst”.

Za ostvarenje kurikularnih ciljeva u području razvoja govora i jezičnog stvaralaštva odgojitelji mogu koristiti različite igre s lutkama: jezične igre s lutkama, pričanje i čitanje s lutkom, lutkarske improvizacije (monolog, dijalog, ples, pantomima), igre lutke-sjene, kratke lutkarske igrokaze, dramatisacije pjesama i dr. U odgojiteljevim igrama s lutkom naglasak je na ekspresivnoj i imaginativnoj uporabi govora.

Marjanović (1987.) obrazlaže važnost jezičnih igara u razvoju govora. To su: fonološke igre, igre jezičnih paradigmi, semantičke igre, koje se mogu uspješno izvoditi s lutkama (moje isticanje). Fonološke igre s lutkama – ovladavanje izražajnim funkcijama jezika, igre su glasovima i suglasjima u kojima djeca imitiraju melodijski i ritmički riječi lutke, te preko toga mogu razumjeti govorni kontekst. „Govor se djeci javlja prije svega ne kao sustav znakova – značenja, već kao perceptivni `materijal`. Dijete prvo osjeća melodiju i ritam jezika, u koje onda smješta riječi (kad djeca počinju progovarati često imitiraju melodijski i ritmički naše riječi, koje u početku nemaju nikakvo značenje)” (Marjanović, 1987., 108). Prvi vokalni izričaji djeteta – igra vokalizacije – znače produkciju različitih glasova, koji su karakteristični za određeno govorno područje i koji su, u isto vrijeme, igre intonacije (Miljak, 1987., 44). Zvukovi, glasovi (lutke) nose u sebi emocionalni naboj – odražavaju emocije, pa dijete bolje razumije pozadinski (emocionalni) kontekst govora.

Igre jezičnih paradigmi – ovladavanje lingvističkim pravilima, uporabom gramatičkih obrazaca, pomažu djeci da ovladaju gramatičkim strukturama. Lutka primjerice izgovara jednu riječ – imenicu, a djeca prave od nje figure i jezične sklopove – „tamo je svjetlo, gdje je svjetlo, ovdje je svjetlo”. U tim igrama jedan se gramatički obrazac varira u čitavom nizu situacija. Te igre pomažu djetetu da uđe u gramatička i lingvistička pravila.

Semantičke igre ili igre sa značenjima povezane su sa sadržajnom stranom igre. U tim igrama dijete s lutkom rješava problem između istine i neistine, između onog što je točno i smisljeno i onoga što je bez smisla u jezičnoj uporabi.

Odgoviteljevo pripovijedanje, pričanje priča i bajki s lutkama ima posebne vrijednosti za poticanje govora i govornog izražavanja djece. To dokazuju mnoga istraživanja kao i bogato iskustvo iz predškolske i školske prakse. Istraživanje litavske znanstvenice Bredikyte (2004.) o primjeni dijaloške drame s lutkama (DDL metoda) u dječjem vrtiću dokazuje kako bajka izvedena s lutkama stvara okružje koje dovodi do djetetova kreativnog samoizražavanja, potiče djetetovu samostalnu dramsku igru, a to pak stimulira verbalnu aktivnost i kreativnost djece – djeca počinju smišljati svoje vlastite priče i bajke. Nakon odgojiteljeve prezentacije bajke, navodi spomenuta autorica, djeca iz redovitih skupina u vrtiću, gdje se nije sustavno primjenjivala DDL metoda („kontrolna skupina djece” u istraživanju), uzimaju lutke i eksperimentiraju s njihovim sposobnostima, no rijetko uspijevaju, a često i ne pokušavaju odigrati događaje iz bajke. Njihova igra često završava kao „učenje” bajke. Za razliku od njih djeca iz „eksperimentalnih skupina”, gdje se sustavno primjenjivala DDL metoda, sama izrađuju jednostavne lutke i smišljaju vlastite bajke. Neke od njihovih dramskih igara traju i po nekoliko dana, djeca ih stalno dotjeruju i razvijaju početni zaplet. Djeca iz tih skupina ne pokušavaju kopirati odgojiteljevu igru, odnosno njihova lutkarska izvedba, iako sadrži mnogo detalja iz odgojiteljeve izvedbe bajke, obiluje i slobodnim improvizacijama. „Lutka budi maštu, slobodno izražavanje dječjih osjećaja i doživljaja, bogati dječji rječnik, potiče razvoj dječjeg govornog stvaralaštva, te pruža dobru pripremu za različite vrste dječjih dramskih igara”, jedan je od osnovnih zaključaka toga istraživanja (Bredikyte, 2004., 57).

Za poticanje predčitačkih vještina, navodi Čudina-Obradović (2002.), pričanje i čitanje priče s djetetom potiče njegovo razumijevanje strukture priče: da je u priči neki sadržaj, da se zbiva neka radnja, da se to događa nekim likovima, da likovi međusobno uspostavljaju različite odnose. Također, dijete pritom usvaja i oblik priče: početak, sredinu i kraj priče, odnosno počinje shvaćati da je početak najava priče ili uvod, a kraj priče razrješenje. Na opisane načine dijete stječe govorne vještine koje će mu pomoći da poslije razumije ono što čita, ističe spomenuta autorica. Sve navedeno odgojitelji mogu snažnije poticati uz pomoć lutke – strukturu i oblik priče dijete će lakše razumjeti ako je priča popraćena pokretima i glasom lutke. Također, odgojitelj s lutkom koja „drži” knjigu u svojim rukama, olakšat će djeci i razumijevanje značenja pisane riječi i obilježja teksta: kako se drži knjiga, kako rečenice teku s lijeva nadesno (lutka pokazuje redak koji „čita” i pomiče prst slijeva nadesno i odozgo nado-

lje), te što je najvažnije, razumijevanje da se rečenice, koje lutka „izgovara”, mogu zapisati i da će se čitanjem ponovno pretvoriti u riječi koje izgovara.

Čitanje s lutkom pjesmica u rimi i upozoravanje na glasove u riječima, koje lutka „jasno izgovara”, mogućnosti su za poticanje glasovne (fonološke) osjetljivosti u djece – uočavanje da se riječi sastoje od glasova, da se svaka riječ može rastaviti na glasove, te da se glasovi mogu sastaviti u riječ. Djecu posebno vesele igre kada lutka kaže jednu riječ i traži od njih da pronađu riječi koje se rimuju s tom (zadanom) riječi ili, pak, kada tražimo da s lutkom ponavljaju riječi koje se izgovaraju na slogove (ma-ma) i glasove (m-a-m-a). Dijete na taj način osvješčuje činjenicu da se riječi sastoje od slogova i glasova, odnosno usvaja vještinu segmentacije i sinteze, najvažnije vrste glasovne osjetljivosti (Čudina-Obradović, 2002., 35).

Odgoviteljeve igre s lutkama slovima ili čitanje s lutkom pisanih oznaka u okolini (natpisi na hrani: kava, sol, šećer; drugim stvarima: sapun, deterđent i sl., natpisi koji upozoravaju: STOP, ULAZ, IZLAZ, OPASNOST i sl.) načini su kojima se upozorava dijete na značenje pisane obavijesti, na uočavanje oblika pojedinih slova i na povezanost glasova sa slovima, što će postupno dovesti do prepoznavanja značenja pojedinih cijelih riječi, te povezivanja određenog slova s uvijek istim glasom. Lutka „razgovara” s djecom o značenju i važnosti tih natpisa, od njih traži da smišljaju nove situacije, primjerice, postavljanjem pitanja: „Što bi se dogodilo kad ne bismo znali pročitati natpise?” ili: „Što bi se dogodilo kad bi natpisi bili pogrešno postavljeni?” (natpis za šećer zalijepljen na soljenku i sl.) (Čudina-Obradović, 2002., 26).

Osnovne oblike lutkarske improvizacije: monolog, dijalog, ples, pantomimu odgovitelji samostalno stvaraju, pa njihove estetske i odgojne kvalitete uvelike ovise o njihovim kreativnim mogućnostima (tikvica natakuta na prst može se pretvoriti u poetski simbol koji misli, osjeća, nešto poručuje, može postati mala čarolija, ali može, zbog svog neadekvatnog izgleda i glasa, biti djeci malo interesantna (Stenzel, 1995., 7). Pravilan, logički osmišljen, stvaralački interpretiran govor lutke utječe na govornu kulturu djece. Posebna je pedagoška vrijednost tih odgojiteljevih igara što potiču djecu da izražajno i polagano ispričaju sve što su vidjela. Dijete se tada prisjeća, misli, logički zaključuje, povezuje i tumači radnje i sve to prenosi u govorni izraz, pronalazeći najbolja jezična rješenja.

Da bi odgojiteljeva lutkarska improvizacija imala svoju punu pedagošku vrijednost, ističe Pokrivka, treba ispuniti ove osnovne zahtjeve:

- sadržavati svježu originalnost, što znači otimanje od ponavljanja, stereotipnosti, prevelike sladunjavosti, sentimentalnosti;
- odisati odgojiteljevom nježnošću i zaigranošću;
- po naivnosti, a ponekad i nespretnosti podsjećati na dječju igru;
- biti čisto i jasno, te lutkarski funkcionalno govorno oblikovana;
- da zaplet ne proizlazi iz grubih sukoba lutaka, da svi elementi lutkarske improvizacije neprestano osciliraju od čistog lirizma do punog humora” (Pokrivka, 1980., 42).

U dječjem vrtiću odgojitelji često izvode jednostavne lutkarske igrokaze s gotovim dramskim tekstom ili dramatizacijama priča, ili izmišljenim pričama koje crpe iz svakodnevnih situacija s djecom u vrtiću. Ti oblici odgojiteljeve igre s lutkama, iako su vrlo jednostavni i mnogo se razlikuju od predstava u profesionalnom kazalištu, imaju velik i dragocjen prinos u odgoju i obrazovanju predškolske djece. „I najmanja lutkarska igra objedinjuje u sebi različite umjetnosti (likovnu umjetnost, glumu, literaturu, glazbu) pa djeluje simultano na više osjetila kod djece i može biti izvor vrijednih estetskih doživljaja” (Pokrivka, 1980., 38). Dramske aktivnosti s lutkama povoljno djeluju na dječje razmišljanje, maštu i verbalno izražavanje, te na lagan i vedar način na njihove emocije tijekom predstave.

Brojna iskustva iz predškolske prakse dokazuju da se djeca, čiji odgojitelji često izvode lutkarske improvizacije i lutkarske igrokaze, i sama često igraju tih igara (Ivon, 2005.). Gledajući lutkarske igrokaze odgojitelja, djeca preuzimaju organizacijski okvir za svoje igre kazališta lutaka, odnosno primjenjuju, kao što smo prethodno spomenuli, kazališne postupke – scenarista, redatelja, glumca lutkara. Sve su to prilike da, pored svega spomenutoga, djecu odgajamo za razumijevanje i praćenje kazališne umjetnosti.

S lutkom se, zaključit ćemo, mogu dosegnuti različiti odgojno-obrazovni ciljevi ili vrijednosti za razvoj i učenje djeteta, posebice u području govora i jezičnog stvaralaštva. To ističu mnogi praktičari iz vrtića i škole, koji često koriste lutku u radu s djecom. Oni ističu, što smo dijelom obrazložili u ovom prilogu, da s lutkom učinkovitije potiču razvoj dječjeg kreativnog izraza i mašte, spontani usmeni izraz, govor, artikulaciju i glasovne mogućnosti, vještinu pisanja, rječnik. Ističu također da djeca u samostalnoj igri ili učenju s lutkama stječu vještine rješavanja problema (pri rješavanju zapleta u priči u lutkarskoj predstavi), poboljšavaju finu motoriku

prstiju i šake (pri manipuliranju s lutkom dok izvode predstavu), uče se pregovarati, usuglašavati i prihvaćati ideje drugoga (u pripremi igre i dramiziranju s lutkama), razvijaju sposobnosti estetskog vrednovanja (nakon razgovora o predstavi koju su gledala), te imaju posebne mogućnosti da svijet doživljavaju kroz osjetila.

LITERATURA

- Apel, K. I., Masterson, J. J. (2004.), *Jezik i govor od rođenja do šeste godine*, Lekenik: Ostvarenje.
- Borota, B., Geršak, V., Korošec, H., Majaron, E. (2006.), *Otrok v svetu glasbe, plesa in lutk*, Kopar: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta.
- Breaute, M., Baillon, M., Rayna, S., Stambak, M. (1987.), *Au jardin d'enfants; Des enfants marionnettistes*, Paris: Editions L'Harmattan, Collection CRESAS.
- Bredikyte, M. (2004.), „Dijaloška drama s lutkama. DDL metoda poticanja dječje verbalne aktivnosti”, U knjizi *Lutka... divnog li čuda!* (ur. Majaron, E., Kroflin, L.) (43-77), Zagreb: MČUK.
- Broggini, W. (1995.), *La maggia del burattino*, Milano: A. Mondadori, Editore S. p. A.
- Brown, R. (1973.), *A first language: The early stages*, Cambridge, MA; Harvard University Press.
- Carey, S. (1978.), „The child as word learner”, In M. Halle, G. Miller, J. Bresnan (Eds.), *Linguistic theory and psychological reality* (264-293), Cambridge, MA: The MIT Press.
- Cazden, C. B. (1974.), „Two paradoxes in the acquisition of language structure and functions”, In: Connolly, K., Bruner, J. S. (eds.) *The growth of competence*, London: Academic press.
- Coffou, V. (2004.), *Lutka u školi. Priručnik za lutkarstvo u nastavi i slobodnim aktivnostima s lutkarskim igrama*, Zagreb: Školska knjiga.
- CRESAS (1993.), *L'enfant apprenti lecteur. L'entree dans le systeme ecrit*, Paris: Editions L'Harmattan, INRP.

- Čukovski, K. (1986.), *Od druge do pete*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Duran, M. (2001.), *Dijete i igra*, 2. prošireno izdanje, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Elkonin, D. B. (1978.), *Psihologija igri*, Moskva: Pedagogika.
- Fey, M. E. (1986.), *Language intervention with young children*, San Diego: College Hill.
- Grupa autora (1987.), *Govor u predškolskoj ustanovi*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo: Svjetlost. Naslov izvornika: *Le langage au prescolaire. Guide pédagogique*, Gouvernement du Quebec, Ministère de l'Éducation, 1982.
- Hymes, D. (1972.). „On communicative competence”, In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (269-285), Harmondsworth, Middlesex, England: Penquin.
- Ignjatović-Savić, N., Kovač-Cerović, T., Plut, D., Pešikan, A. (1989.). „Social Interaction in early childhood and its effects”, u knjizi J. Valisiner (Ed.), *Child development within culturally structured environments*, Norwood: Ablex.
- Ivić, I. (1978.), *Čovek kao animal symbolicum*, Beograd: Nolit.
- Ivon, H. (2005.), *Vpliv interakcije z lutko na socialno vedenje in igralne aktivnosti predškolskih otrok*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta (doktorska disertacija).
- Korošec, H. (2004.). „Neverbalna komunikacija i lutke”, u knjizi *Lutka... divnog li čuda!* (ur. Majaron, E., Kroflin, L.), (21-43), Zagreb: MČUK.
- Ladika, Z. (1975.), „Dječje scensko stvaralaštvo”, u knjizi *Igra Mašta Zbilja*, ur. Putniković, D., Oblak, D. (157-161). 15. Jugoslavenski festival djeteta, Šibenik.
- Majaron, E. (2004.), „Lutke u razvoju djeteta”, u knjizi *Lutka... divnog li čuda!* (ur. Majaron, E., Kroflin, L.), (77-87), Zagreb: MČUK.
- Marjanović, A. (1986.), *Jezične igre predškolskog deteta. Predškolsko dete (2)*, Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Miljak, A. (1987.), *Uloga komunikacije u razvoju govora djece predškolske dobi. Priručnik za nastavnike*, Zagreb: Školske novine.
- Mitrović, M. (1988.), „Fenomen igre u savremenoj poeziji za decu”, u knjizi Duran, M., Plut, D., Mitrović, M.: *Simbolička igra i stvaralaštvo*, (239– 327), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Nelson, K. (1973.), „Structure and strategy in learning to talk”, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 38 (1-2, Seria: No. 149).
- Pečjak, V. (1975.), *Psihologija spoznavanja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Renfro, N. (1982.), *Discovering the Super Senses through Puppetmime*, Austin: Nancy Renfro Studios.
- Rice, M. I. (1991.), „Usvajanje jezika kod djece”, u knjizi *Psihologija edukacije i razvoj djeteta* (ur. Kovačević, M.), Biblioteka: Teorije znanosti, politike i obrazovanja, međunarodne perspektive (69-87), Zagreb: Školske novine.
- Stenzel, V. (1995.), *Igramo se kazališta, od monologa do igrokaza*, Zagreb: Savez društava „Naša djeca” Hrvatske.
- Sutton-Smith, B. (1989.), *Igre i igracke*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Svanson, D. (1979.), *Toward a Psychology of Metaphor*, On Metaphor, edited by Sheldon Socks, Chicago and London: The University of Chicago Press (161-164).
- Trček, J. (1994.), *Medosebno komuniciranje in kontaktna kultura*, Radovljica: Didakta.
- Vigotski, L. S. (1977.), *Mišljenje i govor*, Beograd: Nolit.
- Vuković-Žunić, J., Delaš, B. (2006.), *Lutkarski medij u školi. Priručnik za učitelje i voditelje lutkarskih družina*, Zagreb: Školska knjiga.

ENCOURAGING THE DEVELOPMENT OF SPEECH AND LANGUAGE CREATIVITY THROUGH PLAY WITH PUPPETS

SUMMARY

In this paper possibilities that playing with puppets offer for the development of speech and language creativity with pre-school children are presented.

Symbolic exchanges with animated puppets help the child to learn ways of communicating with the environment, to develop abilities for recognising and accepting reality, to acquire experience about oneself and one's place in the world around them.

In plays with puppets, the speech is naturally developing and expanding. Because of its animated component, the puppet spontaneously encourages the child to spoken communication. "As soon as the child takes the puppet he/she encourages it to speak, giving it their voice and life" (Renfro, 1982). The fun and the enjoyment of playing with a puppet transfer into communication with others, co-players or audience (Vigotski, 1977). At the same time, the child uses linguistic symbols as a medium for expressing their thoughts and emotions, through which they gradually develop the symbolic transformation of the experience.

Various communication situations with a puppet, organised in kindergartens, offer opportunity for initiating speech expressions of a child with other children or with adults, for practising the use of speech in everyday situations, "encourage various speech games, spoken drama, creative talking and retelling, imagining puppets and scenes, etc." (Vukonić-Žunić, Delaš, 2006).

Key words: child's play with puppets, development of speech, language creativity, educator's play with puppets.